

УДК 323.13:316.647.6(=161.2):929 В.Андрушко
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-2-3>

Богдан ПАСКА,
orcid.org/0000-0002-5452-5254
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії України і методики викладання історії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) paskabogdan@i.ua

БОРТЬБА ПЕДАГОГА ВОЛОДИМИРА АНДРУШКА (1929–2012) ПРОТИ РАДЯНСЬКОГО ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ

Метою статті є комплексне дослідження участі педагога Володимира Андрушка в боротьбі українського народу проти радянського окупаційного режиму протягом середини 1940-х – початку 1990-х рр. Основою джерельної бази є документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), спогади самого В. Андрушка та інших учасників дисидентського руху. Методологічною основою статті виступили принципи об'єктивності, історизму, всебічності, наступності, а також комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що дана проблема досі не стала предметом повноцінного вивчення в сучасній українській історіографії. Автор приходять до висновку, що ключовими факторами, які вплинули на формування націоналістичного світогляду В. Андрушка, були родинне виховання у сім'ї патріотів і читання української історичної й художньої літератури. Під час свого протистояння із радянським окупаційним режимом він залишався переконаним прихильником ідеї відродження незалежної Української держави. Педагог діяв у рамках національно-визвольної парадигми українського національного руху, чітко вважаючи радянський режим на території України окупаційним. Володимир Андрушко дотримувався тактики індивідуального спротиву, використовуючи як основні методи боротьби поширення листівок і плакатів, вивішування синьо-жовтих прапорів, розповсюдження національних ідей в усній формі. За антирадянську діяльність був двічі заарештований і підданий судовим репресіям за політичними статтями; провів в ув'язненні та засланні сумарно майже 11 років. Педагогу вдалося особисто долучитися до процесів падіння радянської імперії та відродження Української державності, пронести свої патріотичні погляди й переконання, любов до України через усе життя.

Ключові слова: Володимир Андрушко, український національний рух, український дисидентський рух, радянський режим, Комітет державної безпеки (КДБ).

Bohdan PASKA,
orcid.org/0000-0002-5452-5254
Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) paskabogdan@i.ua

THE STRUGGLE OF TEACHER VOLODYMYR ANDRUSHKO (1929–2012) AGAINST THE SOVIET OCCUPATION REGIME

The purpose of the article is a comprehensive study of the participation of teacher Volodymyr Andrushko in the struggle of the Ukrainian people against the Soviet occupation regime during the mid-1940s – early 1990s. The basis of the source base is the documents of the Sectoral State Archives of the Security Service of Ukraine (SSA SBU), the memoirs of V. Andrushko himself and other members of the dissident movement. The methodological basis of the article is the principles of objectivity, historicism, comprehensiveness, continuity, as well as a set of general scientific and special historical methods. The scientific novelty of the research lies in the fact that this problem has not yet become the subject of a full-fledged study in modern Ukrainian historiography. The author concludes that the key factors that influenced the formation of the nationalist worldview of V. Andrushko were upbringing in a family of patriots and reading Ukrainian historical and literary literature. During his confrontation with the Soviet occupation regime, he remained a convinced supporter of the idea of reviving of an independent Ukrainian state. The teacher acted within the framework of the national liberation paradigm of the Ukrainian national movement, clearly considering the Soviet regime on the territory of Ukraine as an occupation. Volodymyr Andrushko adhered to the tactics of solitary resistance, using as the main methods of struggle the distribution of leaflets and posters, the hanging of blue and yellow flags, and the spread of national ideas orally. He was twice arrested for anti-Soviet activity and subjected to judicial repression under political articles; spent a total of almost 11 years in prison and exile. The teacher managed to personally participate in the processes of the fall of the Soviet empire and the revival of Ukrainian statehood, to carry his patriotic views and convictions, love for Ukraine throughout his life.

Key words: Volodymyr Andrushko, Ukrainian national movement, Ukrainian dissident movement, Soviet regime, State Security Committee (KGB).

Постановка проблеми. Період другої половини 1940-х – початку 1990-х рр. увійшов у вітчизняну історію як часи перебування України в складі радянської імперії та постійного протистояння українського національного руху із окупаційним режимом. Протягом середини 1940-х – 1950-х рр. боротьба проти радянських окупантів велася силами оунівського підпілля, основою якого була Українська повстанська армія (УПА). Із поступовим затуханням збройного протистояння, процесами десталінізації та часткової лібералізації режиму з 1950-х рр. на перше місце в структурі руху опору вийшов український дисидентський рух, який включав у себе мирний опір системі різними формами й методами. Діяльність учасників збройного та мирного етапів протистояння радянським окупантам потребує глибокого вивчення та осмислення, особливо в контексті сучасних подій російсько-української війни. Однією із маловідомих постатей, пов'язаних як з оунівським підпіллям другої половини 1940-х рр., так і з дисидентським рухом 1950-х – 1980-х рр., був прикарпатський педагог Володимир Андрушко (1929–2012).

Аналіз основних досліджень. Проблематика життя й діяльності В. Андрушка, його участі в українському національному русі середини – другої половини ХХ ст. поки що не стала предметом всебічного наукового вивчення в сучасній українській історіографії. Інформацію про судову розправу над дисидентом у 1982 р. у контексті тогочасного загострення політичних репресій проти українського національного руху можна знайти у праці дослідників Юрія Данилюка та Олега Бажана (Данилюк, Бажан, 2000: 210–211). Енциклопедичні довідки про В. Андрушка наявні в «Енциклопедії сучасної України» (Селезінка, Пронюк, 2001), у Міжнародному біографічному словнику дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР (Овсієнко, 2006), у Тернопільському енциклопедичному словнику (Мельничук, Селезінка, 2009), а також в енциклопедичному довіднику, присвяченому русі опору в Україні 1960–1990 рр. (Рух опору в Україні, 2010: 52–53).

До джерельної бази дослідження належать архівні матеріали – кримінальна справа по звинуваченню Володимира Андрушка та Василя Процюка за 1959–1960 рр. із Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ) в Івано-Франківській обл. та інформаційне повідомлення Комітету державної безпеки (КДБ) до Центрального комітету (ЦК) Комуністичної партії України (КПУ) про другий судовий процес

над В. Андрушком у 1982 р. із центрального ГДА СБУ; спогади та інтерв'ю самого В. Андрушка (Андрушко, 1998; Інтерв'ю з В. Андрушком, 2000), а також його близьких друзів-політв'язнів Левка Лук'яненка (Лук'яненко, 2005) й Сергія Бабича (Бабич, 2016); дисидентська періодика – журнали «Український вісник» за ред. В'ячеслава Чорновола (Український вісник, 1988: 590) та «Вісник репресій в Україні» за ред. Надії Світличної (Хроніка репресій, 1982).

Мета статті – комплексне дослідження участі Володимира Андрушка в боротьбі українського народу проти радянського окупаційного режиму протягом середини 1940-х – початку 1990-х рр.

Виклад основного матеріалу. Володимир Андрушко народився 5 грудня 1929 р. у с. Саджавка (нині Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.) у селянській сім'ї. Його світогляд формувався в першу чергу під впливом родинного оточення. Батьки Володимира – Василь і Дарія Андрушки – були національно свідомими, активними у громадському житті українськими патріотами та намагалися в такому ж дусі виховати свого сина. Василь Андрушко у 1930-х рр. був одним із організаторів читальні «Просвіти» в Саджавці, учасником театральних вистав та хору, а його дружина, будучи головою місцевого Союзу українок, займалася облаштуванням дитячих садків, курсів куховарства, брала участь у церковному житті села (Андрушко, 1998: 13–14, 47–48, 81–82).

На молодого Володимира вже в дитячому віці значний вплив справили розмови і спогади односельчан про боротьбу за українську самостійність в лавах Легіону Українських січових стрільців (УСС) та Української Галицької армії (УГА). У шкільні роки він з ентузіазмом знайомився з художніми творами на історичну тематику авторства Андрія Чайковського, Андріана Кашенка, Богдана Лепкого, а також із «Кобзарем» Тараса Шевченка. Чимало вільного часу молодий саджавчанин проводив у читальні «Просвіти», де відзначалися українські національні свята, відбувалися концерти та театральні вистави (Андрушко, 1998: 47–48).

Закарбувалися в пам'яті та справили значний вплив на В. Андрушка радянська окупація Східної Галичини в 1939 р. та масові розправи «совітів» над ув'язненими українськими патріотами у перші дні німецько-радянської війни в червні 1941 р. Пізніше він згадував: «З приходом німців у лісі біля Надвірної відкрили могилу із закатованими НКВД людьми. Батько взяв мене на похорон. Пам'ятаю довгий ряд домовин, безліч людей, гнів та ненависть до більшовицьких катів. Такого

забути не можна!» (Андрушко, 1998: 84–85). Із ентузіазмом В. Андрушко сприйняв звістку про відновлення Української держави 30 червня 1941 р. бандерівським крилом Організації українських націоналістів (ОУН) (Андрушко, 1998: 87). У роки німецької окупації юнак разом із майбутніми письменниками Дмитром Павличком та Романом Іваничуком навчався в Коломийській українській гімназії (Андрушко, 1998: 49). Події Другої світової війни ще більше утвердили патріотичні основи світогляду В. Андрушка та закріпили різко негативне ставлення до радянських окупантів.

У середині 1940-х рр., після повторного захоплення Прикарпаття радянськими військами, В. Андрушко розпочав свою боротьбу проти загарбників, вступивши до лав юнацької мережі ОУН (Інтерв'ю з В. Андрушком, 2000). Після приходу «других совітів» становище його сім'ї стало загрозливим: батько, який під час німецької окупації був старостою с. Саджавки, остереігаючись репресій, змушений був емігрувати за кордон; мати з Володимиром переїхали до м. Коломиї, де якийсь час перебували на нелегальному становищі (Андрушко, 1998: 90). У другій половині 1940-х рр. молодий юнак, завершивши шкільний курс навчання, вчителював у різних селах Коломийщини та одночасно активно підтримував контакти з оунівським підпіллям. Він брав участь у диверсійній діяльності проти окупаційної влади, поширював листівки, вивішував національні прапори. Зокрема, навесні 1947 р. молодий патріот виготовив листівки із зображенням тризуба та великоднім вітанням: «Христос воскрес – Воскресне Україна!», які поширював серед жителів с. Саджавки (Андрушко, 1998: 94). Стараннями В. Андрушка було спалено сільський клуб у с. Дебеславці (нині Коломийського р-ну), який був осередком місцевих органів радянської влади; знищено телефонну лінію в с. Саджавка (Андрушко, 1998: 96–99). Восени 1949 р. підпільник із друзями потрапив під облогу загону енкаведистів у Дебеславцях та ледве не загинув; декілька разів йому вдавалося уникнути арешту в Коломиї (Андрушко, 1998: 95, 100–101).

Зрештою, до початку 1950-х рр. оунівське підпілля на Коломийщині було майже повністю розгромлене. Володимир Андрушко через загрозу призову до радянської армії та бажання здобути фах вчителя української мови в 1951 р. вступив на філологічний факультет Чернівецького університету (Інтерв'ю з В. Андрушком, 2000). Студент продовжив підпільну діяльність в нових умовах, поширюючи серед молоді антирадянську літера-

туру та листівки. Найбільш резонансною акцією В. Андрушка в Чернівцях стало таємне підняття ним українського національного прапора над приміщенням університету 23 травня 1952 р., в 14-ту річницю з дня загибелі провідника ОУН Євгена Коновальця. Зрештою, його було виключено з Чернівецького університету із довідкою про закінчення 2-го курсу (Андрушко, 1998: 39–40; Інтерв'ю з В. Андрушком, 2000). Після смерті диктатора Йосипа Сталіна в 1953 р. В. Андрушку вдалося продовжити навчання у Станіславському педагогічному інституті та успішно здобути професію вчителя. Протягом 1955–1959 рр. молодий педагог був учителем української мови та літератури в с. Підмихайля (нині Калуського р-ну Івано-Франківської обл.) (Овсієнко, 2006: 34).

У середині – другій половині 1950-х рр. В. Андрушко продовжував боротьбу проти радянського режиму в мирний спосіб. У роки навчання в м. Станіслав (нині Івано-Франківськ) В. Андрушко зав'язав тісні контакти з іншими студентами, які симпатизували українському національному рухові. Серед кола його знайомих були, зокрема, молоді педагоги Василь Процюк, Михайло Брикалюк, Володимир Генза, Іван Михальчук, Ярослав Пушкар, Іван Полук, Роман Яцинович та ін. (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 287–309). Як він пізніше згадував, у середині 1950-х рр. близько половини студентів інституту негативно ставилися до радянської влади (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 20). Під час розмов із близькими друзями він відкрито говорив, що влада здійснює неправильну політику в національному питанні, позитивно оцінював боротьбу ОУН і УПА за незалежність України. Звертав увагу на те, що в радянському літературознавстві невірно трактують постать Тараса Шевченка. Засуджував проведення колективізації на селі, а також радянський спосіб проведення «виборів без вибору» (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 22–29). Також В. Андрушко збирав та читав українську літературу дорадянського видання. Під час подальшого обшуку в нього було вилучено книгу з історії України Михайла Грушевського, декілька номерів часопису «Літературно-науковий вісник» за 1912–1913 рр., твори Пантелеймона Куліша, Андрія Чайковського, Івана Франка, Тараса Шевченка (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 11–12). У 1956–1959 рр. В. Андрушко написав декілька поезій із критикою радянської влади. Зокрема, у вірші «Як меркнули зорі в небеснім шатрі» молодий педагог героїзував діяльність оунівського підпілля, а комуністів іменував

бандитами (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 21).

Активність молодого педагога не залишилася поза увагою працівників КДБ. 27 жовтня 1959 р. житель с. Середній Майдан (нині Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.) Іван Михальчук подав заяву на адресу начальника Станіславського управління КДБ із доносом про антирадянську діяльність В. Андрушка та В. Процюка (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 287–309). Протягом 29–31 жовтня станіславські кадебісти здійснили спецоперацію, спрямовану проти молодих педагогів. На території області було проведено п'ять обшуків: у В. Андрушка в с. Підмихайля, у В. Процюка в с. Збора (нині Калуського р-ну), його батька Михайла Процюка в с. Камінне (нині Івано-Франківського р-ну), в Івана Остапчука в с. Верхня Кам'янка (нині Коломийського р-ну) та в Ольги Гладишевської в м. Станіслав. Працівники КДБ вилучили загалом близько 180 примірників української літератури дорадянського видання. 30 жовтня було одночасно затримано В. Андрушка та В. Процюка, які стали фігурантами заведеної проти них кримінальної справи (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 6–145).

Під час обшуку у В. Андрушка 30 жовтня було вилучено 28 книг, 127 листів особистої переписки та 100 листів копіювального паперу. Також кадебісти знайшли в педагога 2 ракетні патрони, 7 метрів бікфордського шнура, 325 грам пороху, 9 детонаторів, 2 запали, 4 патрони та 4 гільзи (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 11–12). Під час подальших допитів педагог заявляв, що збирав цю зброю з метою її використання під час риболовлі (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 18). Наразі складно встановити, чи ці слова обвинуваченого відповідали дійсності, чи були тільки обраною лінією поведінки під час розмов зі слідчим. Зважаючи на запальний характер В. Андрушка та його різку антирадянську налаштованість, можна припустити, що він не відкидав варіанту продовження боротьби проти режиму із використанням зброї.

Слідство проти В. Андрушка та В. Процюка тривало близько двох місяців та завершилося судовим процесом у Станіславі 12–13 січня 1960 р. (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 2. Арк. 401–417). Незважаючи на «відкритий» характер суду, до слухань не допустили навіть матір В. Андрушка. Педагогів обвинувачували у збиранні й поширенні націоналістичної літератури та нелегальному зберіганні зброї. Зрештою, В. Андрушка та В. Процюка було засуджено за ст. 7, ч. 1 Закону СРСР «Про кримінальну відпо-

відальність за державні злочини» («антирадянська агітація і пропаганда») і ст. 196 Кримінального кодексу (КК) УРСР («незаконне зберігання зброї») відповідно до 5-ти і 4-х років позбавлення волі у виправно-трудовах колоніях (ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. Спр. 7501П. Т. 1. Арк. 422–424).

Протягом 1960–1964 рр. В. Андрушко відбував свій термін покарання у мордовських колоніях № 3 (с. Барашево), № 7 (с. Сосновка), № 11 (с. Явас) та № 16. Тут він познайомився та близько зійшовся із колишніми воїнами УПА Іваном і Юрком Долішніми, учасником підпільної групи «Об'єднання» Богданом Христиничем (Інтерв'ю з В. Андрушком, 2000), членом Об'єднаної партії визволення України (ОПВУ) Іваном Струтинським, дисидентом із Житомирщини Сергієм Бабичем (Андрушко, 1998: 18–19; Бабич, 2016) та ін. Особливо знаковим було знайомство та зближення із лідером Української робітничо-селянської спілки (УРСС) Левком Лук'яненком, який потрапив до колоній у 1961 р. Між політв'язнями відбувалися розмови та дискусії на тему подальшої тактики і стратегії розгортання українського руху, а також майбутнього протистояння проти радянської влади. Зокрема, В. Андрушко відстоював тактику індивідуального спротиву задля покращення конспірації, а Л. Лук'яненко виступав за створення підпільних організацій із метою полегшення умов для поширення національних ідей в суспільстві. Велися також бесіди про методику діяльності радянських спецслужб проти українського руху та способи ефективного протистояння кадебістам (Лук'яненко, 2005: 188–200).

Перебуваючи в ув'язненні, В. Андрушко неодноразово брав участь у протестних голодуваннях, відмовлявся виходити на роботу. Для того, щоб уникнути непосильної праці на лісоповалі, політв'язень вирішив зробити операцію по усуненню варикозу на ногах. Проте вже за тиждень після хірургічного втручання В. Андрушка було направлено на не менш важку роботу – розвантаження вагонів із будівельними матеріалами. Своєрідною формою протесту в колоніях було колективне виконання українських народних, козацьких, стрілецьких та повстанських пісень (Андрушко, 1998: 17). Також В. Андрушко займався плануванням своєї подальшої антирадянської діяльності на волі, зокрема, придумав декілька способів виготовлення й розповсюдження листівок та національних прапорів (Лук'яненко, 2005: 200). Працівники КДБ неодноразово проводили «виховні» бесіди із В. Андрушком та його товаришами по нещастю, намагаючись домогтися їх «покаяння» в обмін на волю. Проте педагог не зрадив своїх

патріотичних переконань і повністю відбув свій перший термін (Андрушко, 1998: 14).

Після звільнення у 1964 р. В. Андрушко повернувся до с. Княжолука (нині Калуського р-ну), де тоді вчителювала його дружина. Через перешкоди зі сторони влади та ярлик «буржуазного націоналіста» йому протягом довгого періоду часу не вдалося отримати роботу за фахом. Дисидент змушений був працювати на будівництві Долинського нафтоперегінного заводу, Калуського калійного та Яворівського сірчаного комбінатів. У 1967 р. йому таки вдалося влаштуватися вчителем української мови і літератури в Миколаївській області. Проте через постійне стеження та «опіку» зі сторони КДБ, позасудові переслідування педагог змушений був часто змінювати місце роботи – працював вчителем у різних школах Житомирської (1969–1970 рр.), Львівської (1970–1973 рр.) Хмельницької областей (1973–1974 рр.) (Андрушко, 1998: 21; Мельничук, Селезінка, 2009). У 1974 р. В. Андрушко влаштувався викладачем у професійно-технічному училищі в с. Буданів (нині Чортківського р-ну Тернопільської обл.), де йому вдалося затриматися на довгий період – до 1980 р. Протягом 1980–1981 рр. працював учителем-філологом, вихователем Тербовлянської спеціальної школи-інтернату для слабозорих дітей (Данилюк, Бажан, 2000: 210).

У другій половині 1970-х рр. В. Андрушко відновив свою антирежимну активність. У 1976–1977 рр. він мав зустрічі із Л. Лук'яненком, який тоді перебував на волі після завершення першого терміну ув'язнення та виступав одним із засновників Української гельсінської групи (УГГ). Залишаючись вірним тактиці індивідуального спротиву, В. Андрушко офіційно не вступив до цієї правозахисної організації, передбачаючи репресії зі сторони радянської влади проти її учасників. Проте педагог активно підтримував діяльність групи, брав участь у передачі фотоплівок із її документами від Л. Лук'яненка до київської дисидентки Оксани Мешко. Стараннями В. Андрушка було підготовлено фотоплівку із матеріалами про репресії в Україні, проте спроба її передачі за кордон не увінчалась успіхом (Інтерв'ю з В. Андрушком, 2000). Також педагог створював і поширював антирадянські листівки, займався пропагандою ідеї відновлення української незалежності.

Дії В. Андрушка не залишилися поза увагою радянської репресивно-каральної системи. Працівники Тернопільського управління КДБ з другої половини 1970-х рр. здійснювали заходи оперативної перевірки щодо педагога та уважно стежили за його активністю (ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1094. Арк. 49). Влітку 1980 р. В. Андрушка, очевидно, з

подачі КДБ, викликали до обласного психоневрологічного диспансера та намагалися отримати його згоду на «лікування» (Андрушко, 1998: 21). Зрештою, дисидента було піддано повторному затриманню й арешту. У червні 1981 р. В. Андрушко виготовив 4 плакати з лозунгами українського національного руху, а також 45 листівок із закликами боротися за відокремлення України від СРСР та виїхав до Києва для їх поширення. Частину листівок йому вдалося розкидати на околицях столиці (ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1094. Арк. 49; Інтерв'ю з В. Андрушком, 2000). Зрештою, 10 серпня 1981 р. педагога було затримано працівниками КДБ під час спроби вивісити плакат із текстом «Хай живе незалежна соціалістична Україна!» на вказівнику біля в'їзду до Києва зі сторони Житомирського шосе (Данилюк, Бажан, 2000: 210–211).

На рубежі 1970–1980-х рр. досить типовим методом розправи над дисидентами було фабрикування проти них справ кримінального характеру. У такий спосіб учасників національного руху намагалися дискредитувати в очах суспільства та світової громадськості. Тому спочатку заарештованого В. Андрушка кадебісти передали до Ленінградського райвідділу столичної міліції, яка відкрила проти нього кримінальну справу за ст. 206, ч. II КК УРСР («злісне хуліганство»). Педагога цілком безпідставно обвинувачували у спробі пограбування магазину та намагалися отримати від нього відповідні зізнання (ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1094. Арк. 49; Овсієнко, 2006: 35).

Після категоричної відмови В. Андрушка співпрацювати зі слідством репресивну тактику було змінено. Другого вересня 1981 р. Прокуратура УРСР перекваліфікувала обвинувачення проти дисидента на ст. 62, ч. I КК УРСР («антирадянська агітація і пропаганда») (ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1094. Арк. 49). Оскільки це була вже «політична» стаття, слідством займалось Тернопільське управління КДБ, а самого В. Андрушка було етаповано до Тернополя. Моральний стан дисидента був вкрай пригнічений; на шляху до Тернополя він навіть розмірковував про здійснення самогубства (Андрушко, 1998: 25). У Тернополі слідство тривало майже півроку і завершилося розглядом справи в обласному суді 25 лютого – 3 березня 1982 р. Під час судового процесу В. Андрушко відкрито заявив про здійснення радянським режимом в Україні політики русифікації, проте змушений був під моральним і психологічним тиском «частково визнати свою провину». Вирок дисиденту був досить жорстким – 5 років позбавлення волі у колоніях суворого режиму і 5 років заслання (ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1094. Арк. 49–50).

Друге ув'язнення В. Андрушко відбував у колонії ВС-389/35 на ст. Всехсв'ятська Пермської обл. Росії, де умови утримання були набагато суворішими від мордовських колоній зразка першої половини 1960-х рр. За «порушення режиму» дисидента карали позбавленням права на побачення та переміщенням до штрафного ізолятора. За весь період ув'язнення – від 1982 до 1986 рр. – дисидент так і не отримав жодного побачення. Політв'язня намагалися повністю ізолювати від зовнішнього світу, не дозволяли навіть листування. Тим не менше, у колонії В. Андрушко вдалося познайомитися із українським дисидентом Степаном Хмарою, першим очільником УГГ Миколою Руденком, єврейським правозахисником Натаном Щаранським, борцем проти каральної психіатрії Анатолієм Корягіним та ін. (Андрушко, 1998: 26–30).

Після закінчення терміну позбавлення волі протягом літа 1986 – травня 1987 рр. В. Андрушко перебував на засланні в селищі Нижня Тавда Тюменської обл. Росії. Зрештою, із початком горбачовської перебудови та демократизації в СРСР 5 травня 1987 р. дисидента було помилувано. Перед поверненням на батьківщину В. Андрушко відвідав могилу українського поета Павла Грабовського у м. Тобольськ, який помер під час заслання (Андрушко, 1998: 34–37). Після прибуття до України влітку 1987 р. дисидент поселився в м. Коломия, проте більше року не міг отримати роботи за фахом педагога. 13 жовтня 1987 р. В. Андрушко звернувся із вимогою забезпечити його право на працевлаштування до керівника СРСР Михайла Горбачова; відповідний відкритий лист було опубліковано В. Чорноволом в журналі «Український вісник» (Український вісник, 1988: 590). Проте тільки після звернення педагога до Комісії з прав людини Організації Об'єднаних Націй (ООН) та поширення цієї заяви радіостанцією «Свобода» у вересні 1988 р. В. Андрушку було надано роботу вчителя в с. Сідлице Коломийського р-ну. (Андрушко, 1998: 124; Інтерв'ю з В. Андрушком, 2000).

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. В. Андрушко був активним учасником нового етапу національно-визвольного руху, який набув широкого розмаху в умовах демократизації суспільного життя в УРСР, та долучився до процесів відновлення української незалежності. Знайомство із Л. Лук'яненком стало ключовим фактором, який визначив політичну орієнтацію В. Андрушка. У 1988 р. він став учасником Української гельсінської спілки (УГС), лідером якої був саме Л. Лук'яненко, та виступив одним із її організаторів на Івано-Франківщині. У лютому 1990 р. В. Андрушко переїхав на Буковину;

його було обрано головою обласної організації Української республіканської партії (УРП) в Чернівецькій області (Інтерв'ю з В. Андрушком, 2000). Займався організацією українських мітингів та демонстрацій. 3 листопада 1990 р., під час урочистого відзначення чергової річниці з часу проведення Буковинського віча 1918 р., саме В. Андрушку було доручено підняти український національний прапор над Чернівецьким університетом. Першого травня 1991 р. він організував резонансну антикомуністичну демонстрацію в Чернівцях, під час якої символічну домовину для КПРС та СРСР було потоплено в р. Прут. Після мітингу проти В. Андрушка було порушено чергову кримінальну справу за «особливо цинічне хуліганство», яку було закрито після проголошення незалежності України (Інтерв'ю з В. Андрушком, 2000).

У 1993 р. В. Андрушко переїхав до м. Надвірна Івано-Франківської обл., де проживав до своєї смерті. У часи незалежної України не припинив громадської активності, водночас займаючись літературною працею. Її результатом стали книга спогадів і есе «Здобудеш Українську державу» (1998 р.) (Андрушко, 1998) та збірка драматичних творів «Кривавий засів» (2005 р.), присвячена тематиці боротьби УПА проти радянських окупантів (Андрушко, 2005). Колишній дисидент часто відвідував рідне село Саджавку, намагався привернути увагу місцевої влади до актуальних проблем своєї малої батьківщини. Проводив зустрічі з учнями Саджавської школи та передавав їм свій безцінний досвід, виховував молоде покоління в дусі патріотизму й любові до рідної землі. До останніх років життя відстоював ідеї українського націоналізму та боровся за українську Україну. 18 листопада 2009 р. указом Президента України Віктора Ющенка нагороджений орденом «За мужність» I ступеня. Помер педагог 1 жовтня 2012 р. у м. Надвірна, похований на новому цвинтарі рідного села Саджавка.

Висновки. Таким чином, ключовими факторами, які вплинули на формування націоналістичного світогляду Володимира Андрушка, були родинне виховання у сім'ї патріотів, читання української історичної й художньої літератури, а також злочини радянських окупантів і спроба відновлення самостійності України в період Другої світової війни. Під час свого протистояння із радянським окупаційним режимом у другій половині 1940-х – на початку 1990-х рр. він залишався переконаним прихильником ідеї відродження незалежної Української держави. Педагог діяв у рамках національно-визвольної парадигми укра-

їнського національного руху, чітко вважаючи радянський режим на території України окупаційним. У його боротьбі можна виділити чотири етапи: 1) друга половина 1940-х рр. – участь в оунівському підпіллі, диверсійна діяльність; 2) 1951–1959 рр. – продовження підпільної діяльності мирними методами в часи студентського життя та педагогічної роботи на Калущині; 3) друга половина 1970-х – початок 1980-х рр. – контакти з УГГ, спроби поширення листівок і плакатів; 4) 1988–1991 рр. – активна участь у процесах відновлення незалежності України у лавах УГС та УРП. Протягом перших трьох етапів своєї

антирадянської діяльності В. Андрушко дотримувався тактики індивідуального спротиву, використовуючи як основні методи боротьби поширення листівок і плакатів, вивішування синьо-жовтих прапорів, розповсюдження національних ідей в усний спосіб. За антирадянську діяльність був двічі заарештований та підданий судовим репресіям за політичними статтями; провів в ув'язненні та засланні сумарно майже 11 років. Педагогу вдалося особисто долучитися до процесів падіння радянської імперії та відродження Української державності, пронести свої патріотичні погляди і переконання, любов до України через усе життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко В. *Здобудеш Українську державу...* Надвірна, 1998. 132 с.
2. Андрушко В. *Кривавий засів*. Надвірна, 2005. 96 с.
3. Бабич С. *Дорогою безглуздя*. Житомир : Рута, 2016. URL: <https://museum.khpg.org/1228746466> (дата звернення 26.10.2022).
4. ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України.
5. ГДА СБУ в Ів.-Фр. обл. – Галузевий державний архів Служби безпеки України в Івано-Франківській області.
6. Данилюк Ю., Бажан О. *Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ століття)*. Київ : Рідний край, 2000. 616 с.
7. Інтерв'ю з Володимиром Андрушком. Запис 18.07.2000, м. Київ, інтерв'юер Овсієнко В. В. URL: <https://museum.khpg.org/1120844260> (дата звернення 26.10.2022).
8. Лук'яненко Л. *3 часів неволі. Сосновка-7*. Київ : МАУП, 2005. 528 с.
9. Мельничук Б., Селезінка В. Андрушко Володимир Васильович. *Тернопільський енциклопедичний словник*. Тернопіль : Збруч, 2009. Т. 4 (додатковий). С. 16.
10. Овсієнко В. Андрушко Володимир Васильович. *Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР*. Харків : Права людини, 2006. Т. 1. Україна. Ч. 1. С. 33–36.
11. *Рух опору в Україні: 1960–1990. Енциклопедичний довідник*. Київ : Смолоскип, 2010. 804 с.
12. Селезінка В., Пронюк Є. Андрушко Володимир Васильович. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2001. Т. 1. С. 512.
13. *Український вісник: громадський літературно-художній та суспільно-політичний журнал*. Вип. 7, 8, 9–10. *Серпень, вересень, жовтень–листопад 1987*. Балтимор ; Торонто : Смолоскип. 1988. 640 с.
14. Хроніка репресій. *Вісник репресій в Україні*. 1982. Вип. 10. С. 1.

REFERENCES

1. Andrushko V. *Zdobudesh Ukrainsku derzhavu...* [You Will Win the Ukrainian State...]. Nadvirna, 1998. 132 s. [in Ukrainian].
2. Andrushko V. *Kryvavyi zasiv* [Bloody Sowing]. Nadvirna, 2005. 96 s. [in Ukrainian].
3. Babych S. *Dorohoiu bezgluzdia* [By the Way of Nonsense]. Zhytomyr : Ruta, 2016. URL: <https://museum.khpg.org/1228746466> (accessed 26.10.2022). [in Ukrainian].
4. *HDA SBU – Haluzeyvi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy* [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine].
5. *HDA SBU v Iv.-Fr. obl. – Haluzeyvi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy v Ivano-Frankivskii oblasti* [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine in the Ivano-Frankivsk region].
6. Danyliuk Yu., Bazhan O. *Opozytsiia v Ukraini (druha polovyna 50-kh – 80-ti rr. XX stolittia)* [Opposition in Ukraine (Second Half of the 1950s – 1980s)]. Kyiv : Ridnyi kraj, 2000. 616 s. [in Ukrainian].
7. *Interviu z Volodymyrom Andrushkom*. Zapys 18.07.2000, m. Kyiv, intervuer Ovsienko V. V. [Interview with Volodymyr Andrushko. Record 18.07.2000, Kyiv, interviewer Ovsienko V. V.] URL: <https://museum.khpg.org/1120844260> (accessed 26.10.2022). [in Ukrainian].
8. Lukianenko L. *Zchasiv nevoli. Sosnovka-7* [From the Time of Captivity. Sosnovka-7]. Kyiv : MAUP, 2005. 528 s. [in Ukrainian].
9. Melnychuk B., Selezinka V. Andrushko Volodymyr Vasyliovych [Andrushko Volodymyr Vasyliovych]. *Ternopil'skyi entsyklopedychnyi slovnyk*. Ternopil : Zbruch, 2009. T. 4 (dodatkovyi). S. 16. [in Ukrainian].
10. Ovsienko V. Andrushko Volodymyr Vasyliovych [Andrushko Volodymyr Vasyliovych]. *Mizhnarodnyi biografichnyi slovnyk dysydyntiv krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy y kolyshnoho SRSR*. Kharkiv : Prava liudyny, 2006. T. 1. Ukraina. Ch. 1. S. 33–36. [in Ukrainian].
11. *Rukh oporu v Ukraini: 1960–1990. Entsyklopedychnyi dovidnyk* [The Resistance Movement in Ukraine: 1960–1990. Encyclopedic Guide]. Kyiv : Smoloskyp, 2010. 804 s. [in Ukrainian].
12. Selezinka V., Proniuk Ye. Andrushko Volodymyr Vasyliovych [Andrushko Volodymyr Vasyliovych]. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. Kyiv, 2001. T. 1. S. 512. [in Ukrainian].
13. *Ukrainskyi visnyk: hromadskyi literaturno-khudozhnyi ta suspilno-politychnyi zhurnal*. Vyp. 7, 8, 9–10. *Serpen, veresen, zhovten–lystopad 1987* [Ukrainian Herald: Public Literary, Artistic and Socio-political Journal. Vol. 7, 8, 9–10. August, September, October–November 1987]. Baltymor ; Toronto : Smoloskyp. 1988. 640 s. [in Ukrainian].
14. *Khronika represii* [Chronicle of Repressions]. *Visnyk represii v Ukraini*. 1982. Vyp. 10. S. 1. [in Ukrainian].